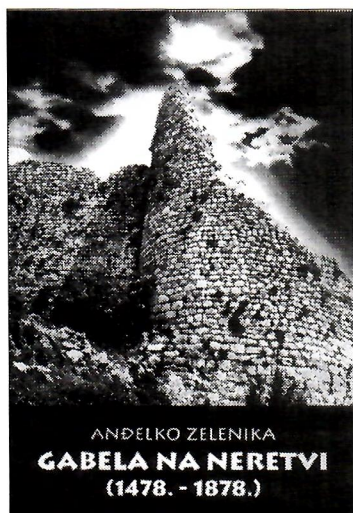

**Mr. Anđelko Zelenika,
GABELA NA NERETVI (1478.-1878.),
Martino, Mostar 2004., 222 str.**

Knjiga *Gabela na Neretvi (1478.-1878.)* autora mr. Anđelka Zelenike, povjesničara umjetnosti i arheologa, dugogodišnjeg konzervatora i savjetnika u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Mostaru, nastala je kao rezultat njegovog dugotrajnijeg bavljenja problematikom ovoga zanimljivog i spomeničkog lokaliteta. Gabela je smještena na važnom stratezijskom, komunikacijskom i gospodarskom prostoru. Stoga je njezina povijest dinamična i bogata, te s mnogih aspekata zanimljiva u svim vremenskim razdobljima: prapovijesti, antici, srednjem vijeku, osmanskom periodu, pa i u najnovije doba. Prapovijesne gradine i tumuli svjedoci su

života na ovom prostoru u prapovijesno doba. U antici, za vladavine Rimljana, cvjetala je rimska kolonija Naron. U srednjem vijeku Naronu je zamijenila Drijeva ili Forro Narente, kao najvažniji trg na ovim prostorima u razmjeni dobara između primorja, prije svega Dubrovnika, s njegovim prirodnim zaleđem.

Srednjovjekovni trg Drijeva, pod imenom Gabela, uz povremene krize zbog ratnih zbivanja, u dobroj je mjeri zadržao je prvobitnu ulogu u 400-godišnjem osmanskom razdoblju, od 1478. do 1878. god. Upravo je ovo povijesno razdoblje predmet autorova znanstvenog razmatranja i obrade.

Knjiga bi se, ugrubo, mogla podijeliti na tri dijela. Prvi dio sažeti je prikaz srednjovjekovne Drijeve, Trga na Neretvi (Forro Narente), koji je poslužio kao pristup glavnoj temi. Drugi dio odnosi se na predmet monografije, tj. na Gabelu u osmanskom razdoblju, od 1478. do 1878. god.

Pri pisanju ove knjige autor se sučelio s opsežnom i veoma raznovrsnom problematikom. Da bi monografija bila što preglednija, a samim tim pristupačnija, čitateljima i korisnicima prihvatljivija, autor ju je podijelio na veći broj poglavlja, a unutar njih na veći ili manji broj podnaslova. Upravo je 20 takvih poglavlja, ne računajući ona prateća i pomoćna, koja se po opsegu međusobno razlikuju, uvjetovano složenošću tretirane materije.

Autor je počeo s predgovorom (str. 3-4), koji je svojevrsan pristup temi koja je predmet obrade u ovoj monografiji. U uvodu (str. 5-7) autor obrazlaže temu, postavlja ciljeve i nagovještava strukturu i kompoziciju monografije.

U 3. poglavlju veoma sažeto govori o prirodnom i povijesnom značaju doline Neretve u prošlosti. U 4. poglavlju s naslovom *Povijesna i druga vrela* autor je u najkraćim potezima ukazao na pisana arhivska vrela, njihovu provenijenciju (dubrovačku, osmansku, mletačku, crkvenu), te na institucije koje ih posjeduju. Ukazao je i na arheološku građu (pokretne nalaze) i materijalne preostatke na terenu (arhitektonski objekti) i memoarsku literaturu. Gospodarski značaj srednjovjekovnog trgovišta Drijeva - Gabela na Neretvi naslov je 5. poglavlja. Autor ističe da je trgovište Drijeva utemeljeno na važnoj poziciji, blizu mora, na plovnoj Neretvi i važnom kopnenom putu Via Narente. Za razliku od drugih gradova Drijeva se razvijala isključivo kao trgovište, bez urbane fizionomije onovremenih gradova u primorju. Trg je bio najvažnije tržište solju. Ali, važan je i kao tržište drugim robama: rudama, stokom, žitom, kožama, voskom, vunom, a jedno vrijeme i robljem. U 6. poglavlju (str. 19-26) autor raspravlja o *Položaju srednjovjekovnog trgovišta Drijeva - Gabele na Neretvi*. Konstatira da se trgovište Drijeve nalazilo na lijevoj obali Neretve na potezu od Tersane do Višića... Istodobno osporava ranija mišljenja nekih autora koji su Gabelu locirali na drugim pozicijama pa, čak, i na prostoru stare antičke Narone. Autor je za svoju postavku ubicacije Drijeve koristio osmanska i mletačka povijesna vrela, spoznaje do koji se došlo tijekom 19. i 20. st., napokon i na osobna istraživanja i spoznaje, kao i uvidom na terenu. U ovom poglavlju, u posebnom podnaslovu, autor odbacuje izraz Neretljani i inaugurira autentični naziv Neretvani. *Pregled srednjovjekovne povijesti Drijeva - Gabela* naslov je 7. poglavlja (str. 27-30), donoseći ga u nužnom i konciznom opsegu. Poglavlje 8 (str. 31-42) nosi naslov *Obrana Počitelja i doline Neretve od Turaka 1465.-1471.* Tu ukazuje na značaj podizanja i utvrđivanja grada Počitelja, kao važnoga obrambenog uporišta u nadiranju Osmanlija, o njegovom padu u ruke Osmanlija 1471. god., potom izlaže o padu Gabele, te grada Novoga u Neretvi, ušća Neretve i utvrde Koš. U posebnom podnaslovu govori o

konačnom učvršćenju osmanske vlasti u donjem toku Neretve i stabilizaciji prilika. U tim uvjetima dolazi do obnove trgovišta Gabele na Neretvi kao i gospodarskih dubrovačko-osmanskih odnosa, krajem 15. i početkom 16. st.

Prikaz osmanskog razdoblja autor otpočinje s 9. poglavljem (str. 43-46) pod naslovom *Administrativno-upravna podjela u južnoj Hercegovini i dolini Neretve u osmanskome razdoblju*. Težište je na administrativnoj pripadnosti Gabele, koja se pokatkad mijenjala, te na kadiluk Gabela, koji se prvi put spominje 1598. god. u gabeoskoj kapetaniji.

Deseto poglavlje naslovljeno je *Gospodarski značaj Gabele od 16. do 18. stoljeća*. Posebnu pozornost autor je obratio na trgovište soli u Gabeli, zakup oko eksploatacije i prodaje soli, zakup carina, te na razne oblike kriumčarenja roba u dolini Neretve. Apostrofirana je intenzivna graditeljska aktivnost u ovom razdoblju, o čemu autor detaljnije govori u sljedećim poglavljima.

Jedanaesto poglavlje (str. 55-70) *Gabela pod mletačkom vlašću* odslikava posljedice velikog Bečkog rata (1683.-1699.) u dolini Neretve. Autor se osvrće i na iznimno važnu ulogu u svenarodnom ustaničkom pokretu u dolini Neretve dviju istaknutih obitelji, Bebića i Nonkovića. Jedan podnaslov odnosi se na neuspjeli pokušaj mletačkog osvajanja Gabele 1689 god., a drugi na konačno mletačko zauzimanje toga važnog trgovišta i strateškog i utvrđenog mjesta. 1694. god. Tu nalazimo i prikaz vojnih jedinica i zapovjednika koji su sudjelovali u osvajanju Gabele 1694. god. U zasebnom podnaslovu govori se i o obnovi Gabele, kao utvrde, nakon mletačkog zaposjedanja, jer je u minulom ratu u dobroj mjeri bila porušena. U nastavku autor se osvrće na neuspjeli pokušaj ponovnog osmanlijskog osvajanja Gabele, koji je uslijedio ubrzo nakon pada u ruke Mlečana. Također se osvrnuo i na posljedice Karlovačkog mirovnog ugovora 1699. god., na prilike u Gabeli i dolini Neretve. Ovo poglavlje završava se osvrtom na ponovni pad Gabele pod vlast Turaka 1716. god., te osvrtom na mletačko rušenje Gabele i evakuaciju stanovništva u donju Neretvu 1716. god. i razgraničenje u donjoj Neretvi mirom u Požarevcu 1718. god.

Dvanaesto poglavlje (str. 71-74) govori o posljedicama mletačko-turskih ratova od 16. do 18. st., posebno dvaju najdalekosežnijih: Kandiskog (1645.-1669.) i velikog Bečkog rata (1683.-1699.).

Veoma je važno u ovoj monografiji 13. poglavlje (str. 75-84), koje govori o pučanstvu Gabele iz osmanskog i mletačkog razdoblja dajući prikaz burnih migracijskih kretanja od 1591. do 1879. god., a naročito

onih koji su se odigrali u vremenu od 1694. do 1716. god. Autor se osvrće na pojedina izvješća o seobama dajući i svoju kritičku prosudbu. Ukazao je i na malariju ili “neretvansku bolest” kao značajan faktor demografskih kretanja i stanja na tom prostoru.

Poglavlja od 14. do 19. odnose se na prikaz kulturno-povijesnog i graditeljskog naslijeđa, što je glavna zaokupljenost autora, kao povjesničara umjetnosti, arheologa i konzervatora, koji se tijekom svoje stručne i znanstvene karijere kontinuirano bavio Gabelom i njezinim kulturnim naslijeđem. U 14. poglavlju osvrnuo se na prapovijesno i rimsko razdoblje, ukazujući na ilirske gomile i gradine, te brojne antičke, rimske lokalitete, među kojima je najznačajnija rimska Naronna. Kulturno-povijesno nasljeđe srednjovjekovne Drijeve moguće je, uglavnom, pratiti kroz bogatu arhivsku građu Državnog arhiva u Dubrovniku.

U 15. poglavlju (str. 89-90) ukratko se osvrnuo na obrambeni sustav doline Neretve u 16. i 17. st.

Poglavlje 16. posvećeno je opisu gabeoske tvrđave, a unutar nje Starog grada, Velike i Male tvrđave, Novog grada, istočnog ulaza u Novu gabeosaku tvrđavu i očuvanosti gabeoske utvrde kao cjeline.

Poglavlje 17. (str. 109-138) nosi naslov *Povijest gabeoskog grada - tvrđave i drugih obrambenih objekekata*. Podijeljeno je na 15 podnaslova u kojima je opisana izgradnja Gabeoskog grada 1559. god. i sudjelovanje Dubrovčana u izgradnji. Tu su i razna izvješća i opisi Gabele, kao što je izvješće s početka 17. st., opis Evlije Čelebije iz 1665. god., mletački opis s kraja 17. st., Cornellijev mletački plan gabeoskih utvrđenja s kraja 17. st. i mletački plan Grada iz 1695. god. Potom slijedi opis ostalih obrambenih objekata u Gabeli i njezinoj okolini. To su utvrđenje sv. Stjepan i sv. Ante, te kule: jedna kod mosta u Strugama i Čučkovića u istom mjestu, kule na Tersani i na rijeci Krupi.

U 18. poglavlju (str. 139-144) autor je dao kraći osvrt na mletačke graditeljske zahvate na gabeoskom gradu, apostrofirajući reljef mletačkog lava, kao simbol moći Mletačke Republike.

Devetnaesto poglavlje (str. 145-174) *Vjerski graditeljski objekti* obuhvaća 24 sakralna objekta triju konfesija: katoličke, pravoslavne i islamske. Najbrojniji su katolički objekti, njih ukupno šesnaest. Odnose se na crkve, kapele, groblja i spomen obilježja. To su crkve sv. Vida i sv. Marije iz 14. i 15. st., Franjevački samostan u Novom u Luci iz srednjeg vijeka, crkva sv. Stjepana iz srednjovjekovnog i osmanskog razdoblja, crkva sv. Stjepana iz mletačkog razdoblja, crkva sv. Ante, crkva sv. Marka i crkva sv. Ane. Od nadgrobnih spomenika opisanI su spomenici Dominika Dieda, mletačkog zapovjednika gabeoske tvrđave, nadgrobnii spomenik

obitelji Sentić, te grobljanska kapela i katoličko groblje u Gabeli. Od dragocjenosti, vezanih za sakralne objekte, jesu Gospin kip iz Gabele, prenesen u crkvu u Jelsi na otoku Hvaru, i crkvena zvona iz Gabele, prenesena u Opuzen 1715. god.

Od pravoslavnih sakralnih objekata vrijedna je spomena crkva Uznesenja Bogorodičina iz 1864. god.

Na prostoru Gabele i okoline sedam je islamskih vjerskih objekata: Careva džamija, Čejvan-čehajina džamija, Rustan-pašina džamija, Abdulvehaba Begića džamija i sultan Sulejmanova džamija, te muslimansko groblje. Sva poglavlja od 14. do 19. izvrsno su dokumentirana: fotografijama, crtežima, nacrtima, zemljovidima i vedutama.

Posljednje tekstualno poglavlje ove monografije jest 20. koje se odnosi na prikaz ustanka u donjoj Hercegovini 1875.-1878. god. Posljedice ovoga ustanka za Gabelu i šire za BiH prestanak su višestoljetne osmanske vlasti i početak nove austrijske.

Na kraju je autor dao kratak sažetak cjelokupnog u monografiji tretiranog razdoblja, od 1478. do 1878. god.

Treći dio monografije jest prateći i servisni. Sačinjavaju ga kritički osvrt na literaturu i popis literature, recenzije dvojice autora, bilješke o autoru monografije, tri sažetka na stranim jezicima: engleskom, talijanskom i njemačkom. Na kraju su i dva kazala: imensko (osobnih imena) i zemljopisnih pojmova.

Monografija *Gabela na Neretvi (1478.-1878.)*, autora mr. Anđelka Zelenike, pisana je akribijom i metodologijom znanstvenog rada, kritički i savjesno, utemeljeno na provjerenoj i autentičnoj izvornoj građi, koja se dobrim dijelom po prvi put objelodanjuje. Zato ona, odista, predstavlja značajno znanstveno djelo i vrijedan je doprinos poznavanju političke i kulturne prošlosti, crkvene povijesti i demografskih prilika na ovom važnom i stratezijski osjetljivom prostoru u višestoljetnom razdoblju osmanske prevlasti.

Dr. Marijan Sivrić